

Libre de la Cort *del Justícia de Cocentaina*

(1269, 1275-1278, 1288-1290)

Edició a cura de
Josep Torró

2009

---

*f*onts històriques valencianes

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

Sèrie Documents Històrics Valencians 3A
en coedició amb
l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

Directors
Ramon Ferrer i Albert Hauf

Coordinador de l'obra
Documents del segle XIII
Enric Guinot

Revisió del text llatí:
Xavier Gómez Font, Concha Ferragut

© Josep Torró, 2009

© D'aquesta edició:
Universitat de València, 2009
Acadèmia Valenciana de la Llengua
Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Miniatura de les Cantigas de Santa Maria, d'Alfons X el Savi (segle XIII)
Fotocomposició i maquetació: Publicacions de la Universitat de València
ISBN (obra completa): 978-84-370-7548-8 (Universitat de València)
ISBN (obra completa): 978-84-482-5317-2 (Acadèmia Valenciana de la Llengua)
ISBN (vol. I): 978-84-370-7549-5 (Universitat de València)
ISBN (vol. I): 978-84-482-5318-9 (Acadèmia Valenciana de la Llengua)
Dipòsit legal: V-3467-2009
Impressió: Guada Impressors, SL

*E*studi introductori

La Cocentaina del darrer terç del segle XIII era una vila mitjana, tirant a menuda si atenem al nombre de veïns cristians, que podia estar al voltant de les 200 llars, probablement ja unes 300 cap al final de la centúria. Hi havia, també, els musulmans de la moreria i les petites, però nombroses, alqueries del terme, en quantitats més difícils d'avaluar, tot i que no baixarien tampoc dels dos centenars de famílies; en part podien ser habitants relictos de l'antiga Qusantaniya andalusina, en part immigrants desplaçats a causa de les convulsions que acompanyaren la conquesta i colonització cristiana. Fins a 1291 la vila formà part del patrimoni dels reis d'Aragó, però en aquest any —l'onze de setembre— fou lliurada per Jaume II al noble Roger de Llúria en qualitat de feu hereditari a costum de Barcelona, sense contraprestació de servei. Probablement, aquest tipus de concessió s'explica per la importància del castell de Cocentaina, ja que la tinença en feu permetia al monarca la recuperació eventual del control de la fortalesa. La donació es completà en desembre de 1297 quan el rei va concedir al mateix personatge l'alta jurisdicció del mer imperi. Cocentaina mai no tornaria al patrimoni reial.¹

Els primers pobladors cristians de Cocentaina s'hi establiren entre els mesos de maig i setembre de 1249. En gran mesura es tractava de grups de combatents que participaven a les accions militars menades per Jaume I per a evitar que al-Azraq aconseguís prendre el control del Benicadell i del pas del port d'Albaida.² Tots aquests homes foren regraciats pel monarca amb terres franques a les alqueries del terme de Cocentaina, normalment cinc jovades per als qui anaven a cavall i tres per als peons. Les notes conservades a l'anomenat *Llibre del Reparti-*

¶ ¹ Una ullada general a la Cocentaina del segle XIII, a Carmel FERRAGUD, *El naixement d'una vila rural valenciana. Cocentaina, 1245-1304*, València, PUV, 2003. Les estimacions de població, purament aproximatives, són meues. [J. T.] ¶ ² Jo-

sep TORRÓ, «Guerra, repartiment i colonització al regne de València (1248-1249)», en E. GUINOT i J. TORRÓ (eds.), *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València, PUV, 2007, pp. 201-276, especialment pp. 221-224.

ment recullen la donació de més de 300 jовades per a un total de 76 beneficiaris, però es tracta, a ben segur, de dades incompletes. A banda d'això, de tots aquests beneficiaris sols en coneixem el nom de trenta, de manera que la imatge del grup més primerenc de colons resta força esbiaixada.³

De tota manera sí que sembla rellevant el fet que almenys la meitat dels trenta individus nominats encara apareix, dues dècades més tard, entre els pobladors de Cocentaina documentats a la cort del justícia. Tenim ací un indici valuós del grau d'èxit assolit per aquesta operació colonitzadora, que hauria permès la fixació residencial d'una proporció significativa dels homes d'armes beneficiats amb heretaments. Però els colons de 1249 no són uns pobladors més: tots ells formaran part del cercle de prohoms, o bé ocuparan posicions destacades al sí de la comunitat veïnal consolidada de vint anys després. Homes com Domingo de Fonts, Pere Saguàrdia, Joan d'Oltra, Ramon de Canet, Joan d'Así, Pere Romeu, Arnau de Pina i Guillem de Torroella, protagonistes de moltes de les actes de la cort; com Ramon de Cepillo i Ramon de Golmers, caps de dos dels llinatges més rics i influents de la vila; com Ximén Ochoa, cavaller de Navarra, i el seu parent Lope; o Ponç Guillem de Vilafranca, titular d'un privilegi de franquícia, servidor de la casa reial i administrador dels feus de la Cerdanya i el Conflent, que va venir acompanyat del seu germà Bernat Guillem.⁴ L'assignació efectiva de les terres, horts, vinyes i cases espoliades als musulmans va estar a càrrec de Ramon de Golmers i Joan Martínez de Azagra, assistits per set «jurats» dels quals no sabem el nom. La tasca que realitzaren fou aprovada formalment per Ximén Pérez de Arenós, lloctinent del rei, el 20 de gener de 1251, mitjançant una acta avui perduda que podem considerar, en certa manera, la carta de població de Cocentaina.⁵

És possible que Joan Martínez de Azagra, un dels dos responsables de la partició d'heretats, estigués emparentat amb el cavaller Ruy Martínez de Azagra i amb el mateix titular de la rectoria de la vila navarresa d'Azagra, Bartolomé Martínez de Azagra, més conegut com «l'abat d'Azagra».⁶ Com ells, també conservaria possessions a la vila, però no un veïnatge efectiu. De la mateixa manera que el

¶ ³ D'acord amb l'edició de María D. CABANES i Ramon FERRER (eds.), *Libre del Repartiment del regne de València*, Saragossa, Anubar, 1979 (3 vols.), II, núms 983, 987, 1027, 1048-1050, 1059 (= 1337), 1061 (= 1338) i 1339-1345. ¶ ⁴ El privilegi fou estès, en juliol de 1249, als seus descendents: Ricard BAÑÓ, «Registros reales de los siglos XIII-XIV en el Archivo Municipal de Alcoy», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 6 (1987), pp. 207-228, doc. 1. En 1263 el rei tractava Ponç Guillem de *fideli nostro*: vegeu Robert I. BURNS, *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia. The Registered Charters of its Conqueror, Jaume I, 1257-1276*,

Princeton University Press, 1985-2007 (4 vols. publicats), II, núm. 475. Sobre la procuració de la Cerdanya i el Conflent, BURNS, *Diplomatarium*, IV, núm. 1389; cal fer notar que l'editor identifica erròniament el castell d'Elz (Eus, Conflent) amb Elx. ¶ ⁵ Es tracta d'un pergami que, abans de la Guerra Civil, estava en mans de la família Reig-Esteve de Cocentaina i que fou publicat per Luis FULLANA, *Historia de la villa y condado de Cocentaina*, València, 1920, doc. 1. ¶ ⁶ A Navarra, el terme «abat» no sols es referia als superiors de monestirs (de fet, no n'hi havia cap a Azagra), sinó que també, i sobretot, era un equivalent de rector, beneficiat o vicari.

ja esmentat Ximén Ochoa de Cadreita, o García López de Lerga —un altre *miles* establert a la Cocentaina del segle XIII—, tenien un incontestable origen navarres, compartit amb un grup relativament nombrós de cavallers, com ara els Aibar, Soraure, Íñiguez o Artieda, que treuen el cap sovint a les pàgines dels llibres del justícia, a causa precisament d'accions relacionades amb els interessos que mantenen a la zona d'Alcoi-Cocentaina. Però els navarresos no venien sols. Hi ha indicis consistents de la seua vinculació a un grup més ampli en el qual s'integraven, també, cavallers de la banda més occidental d'Aragó (Borja, Mesones) i, fins i tot, la Rioja (Medrano). Aquest conjunt de llinatges devia formar algun tipus de xarxa fonamentada en la coherència geogràfica dels seus llocs d'origen, les aliances matrimonials i, potser, en vincles amb la senyoria dels Azagra d'Albarrasí. Sabem, en tot cas, que capitalitzava Xàtiva com a centre bàsic de residència i actuació.⁷

Malgrat que els cavallers del llinatge Azagra no habitaren de forma permanent a Cocentaina, sí que ho feien altres individus que devien estar relacionats amb ells. Ha de ser el cas, ben probablement, de Martín de Azagra, justícia de la vila en 1269 i 1275. La presència d'altres prohoms d'origen alavès (Joan de Bitòria) o sorià (Gómez de Sòria, Martín Pérez de Deza) hauria d'ésser considerada, de la mateixa manera, com un efecte de la influència del grup de cavallers al qual ens estem referint.⁸ El cas de Ponç Guillem podria ser semblant des d'un altre punt de vista. No era cavaller, però gaudia d'una posició que permet enquadrarlo en la categoria dels «homes de paratge»; d'altra banda, és raonable pensar que la seua vinguda a la zona tingués a veure amb la del vescomte rossellonès Jaspert de Castellnou, que va servir a Jaume I en la guerra d'al-Azraq el mateix any 1249.⁹

Al capdavant, el grup dirigent de la Cocentaina del segle XIII, el que va monopolitzar els càrrecs veïnals i va protagonitzar la major part de les accions enregistrades als llibres de la cort, sorgí, en gran mesura, de les colles d'aventurers armats, a cavall i a peu, formades amb motiu de la guerra d'al-Azraq i arrelades a la zona per obra de les donacions de Jaume I. Quasi tots eren vius encara en 1269, data del primer llibre del justícia conservat, però la majoria moriren pocs anys després, marcant clarament la fi d'una generació d'homes que devien tenir edats semblants quan arribaren a Cocentaina.

Sens dubte, des del mateix moment en què el rei aprovà la distribució d'heretats en gener de 1251, la vila de Cocentaina devia comptar amb algun tipus d'organització comunitària constituïda i reconeguda. També és probable que des de bon començament s'hi observés com a referent organitzatiu la plantilla de la Costum de València: pensem que en una data tan primerenca com 1245 —un

¶⁷ Josep TORRÓ, «La capital de la frontera. Xàtiva després de la conquesta (1244-1330)», en *Historia de Xàtiva*, València, Universitat de València-Facultat de Geografia i Història (en premsa).

¶⁸ També riojans, com Joan de Nàjera, home a

cavall, regraciat al repartiment de Cocentaina (CABANES i FERRER (eds.), *Libre del Repartiment...*, II, núm. 1061 = 1358), de qui no queda rastre vint anys després. ¶⁹ TORRÓ, «Guerra, repartiment i colonització...», pp. 210-211, 220.

any després de la seua conquesta— Jaume I l’havia atorgada formalment a Dènia, tot fent palesa la intenció d’estendre-la «a cada una de les viles i castells del regne de València»;¹⁰ i Cocentaina era, encara, vila reial. De la Costum i els privilegis reials prendria prompte els oficis públics, és a dir, el justícia, els jurats (sols dos al començament, quatre des de 1277) i els oficials menors, com ara corredor, saig i mostassaf.¹¹ I per damunt de tot, les normes que regulaven el seu funcionament, molt en particular el de la magistratura del justícia.

En qualsevol cas, però, la nova versió traduïda, ordenada en 1261 i coneguda ja amb el nom de Furs, era observada escrupolosament a la cort de Cocentaina quan es va formar el primer llibre conservat, que és de 1269. No sols la feien servir el justícia o els seus escrivans, sinó també els litigants, sobretot els advocats i procuradors que els representaven. Tots mostraven un coneixement notable del text foral i no el deixaven de citar literalment sempre que ho consideraven oportú. Això diu molt del grau d’acceptació i difusió que, en relativament poc de temps, havia assolit aquest repertori legal. En la present edició hem cregut que era oportú aportar les referències concretes dels furs citats o parafrasejats. A tal efecte hem fet servir l’edició dels Furs de Jaume I de Pedro López Elum per a les al·lusions a furs en català i la de Manuel Dualde per a les ocasions, molt més rares, en què se citen segons el text llatí.¹²

Per a Joan J. Ponsoda, autor d’un excel·lent estudi de la llengua emprada als mateixos llibres que ara editem ací, la utilització judicial de la traducció dels Furs de 1261 hauria tingut, fins i tot, conseqüències d’ordre sociolingüístic:

El fet que en el llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina... s’empre el català de manera quasi exclusiva, possiblement es dega, almenys en part, al fet que els furs s’havien traduït al català i pràcticament segur que els escrivans, el justícia, els advocats i els procuradors, fossen catalanoparlants o no, manejaven la versió catalana dels furs.¹³

Ponsoda emfatitza aquesta hipòtesi en la mesura que considera que un poc més de la meitat de la població de Cocentaina (51,1 %) d’aquesta època fundacional devia ser de parla aragonesa, navarresa o castellana, davant un 44,7 % de gent de parla catalana. Cal advertir, tanmateix, que es tracta d’unes proporcions revisades per Enric Guinot, que comptabilitza un 56 % de «catalanoparlants» i sols un 29 % de «castellanoparlants».¹⁴

¶¹⁰ Enric GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, Generalitat Valenciana, 1991, núm. 63. ¶¹¹ Sobre aquest darrer càrrec (assignat en 1269 a Joan de Bitòria), és interessant advertir que Cocentaina ja comptava amb un mercat abans de 1261: BURNS, *Diplomatariu*, II, núm. 348. ¶¹² Pedro LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs de València y de las Cortes en el siglo XIII*, València, Biblioteca Valenciana, 2001, pp. 105-

368; Manuel DUALDE (ed.), *Fori Antiqui Valentiae*, Madrid-València, CSIC, 1950-1967. ¶¹³ Joan J. PONSODA, *El català i l’aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*, Alcoi, Marfil, 1996, p. 20. ¶¹⁴ *Ibid.*, pp. 27-32; Enric GUINOT, *Els fundadors del regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, Eliseu Climent Ed., 1999 (2 vols.), I, pp. 213-217, 291.

D'altra banda, tot i que la proposta de Ponsoda podria explicar, eventualment, que no s'utilitzés l'aragonès com a llengua bàsica en la redacció de les actes del justícia, també és cert que s'hi podia haver fet servir el llatí —la llengua de la cultura notarial pròpia dels escrivans de la cort— i que aquesta possibilitat havia estat bloquejada per un privilegi reial de juny de 1264 en què s'obligava els justícies a enregistrar *in romancio* al llibre de la cort totes les actes judicials i sentències.¹⁵ El fet que al primer volum conservat del justícia de Cocentaina, cinc anys posterior a la data del privilegi, encara una àmplia majoria de les anotacions estiguen en llatí és indicatiu, sens dubte, de la inèrcia de les pràctiques anteriors dels escrivans de cort, però no vol dir que abans de 1264 els llibres dels justícies es redactassen íntegrament en llatí, tal i com s'adverteix al llibre d'Alcoi de 1263-1264. En tot cas, la situació ja havia canviat completament en el següent volum conservat, dels anys 1275-1276, on únicament el 7,5 % de les entrades està en llatí, i encara en bona part perquè es tracta de còpies de lletres de cancelleria. La proporció de text llatí en els volums posteriors ni tan sols arribarà a aquest percentatge.

Tot i que els llibres considerats eren un producte del funcionament de l'ofici del justícia, la seua confecció era responsabilitat de l'escrivà de la cort, és a dir, del notari reconegut com a titular d'aquesta escrivania pública. En realitat, es tractava de l'arrendament indefinit d'una regalia: totes les anotacions reportaven a l'escrivà ingressos establerts d'acord amb tarifes conegudes, pactades amb els jurats, i a canvi de gaudir-ne en exclusiva pagava un cens anual al rei. Tenim documentada la concessió vitalícia a Joan Miquel, fill de Sanxo Miquel, de l'escrivania de la cort de Cocentaina en febrer de 1274, amb la qual adquiria el monopoli de la redacció d'actes, sentències, declaracions i altres escriptures; s'establí, també, que tindria les mateixes retribucions que els escrivans que l'havien precedit i que satisfaria un cens anual de vint sous.¹⁶ Amb anterioritat és possible que l'escrivania estigués en mans de Ramon Escrivan, esmentat sovint al llibre de 1269 i sogre de Joan Martínez de Azagra, que en 1275 ja no vivia a Cocentaina, sinó a Iecla. De tota manera, no sembla haver estat Joan Miquel molt de temps al capdavant de l'ofici, que no trigaria en passar al ric notari Domingo Cepillo. Aquest personatge va poder transmetre'l, fins i tot, al seu fill homònim, que també era notari. En febrer de 1288, el rei Alfons concedí, en efecte, l'escrivania vitalícia de la cort de Cocentaina al segon Domingo Cepillo, «com la tenia Domingo Cepillo», amb l'encàrrec de confeccionar totes les escriptures corresponents «i fer-ne registre

¶¹⁵ Josepa CORTÈS (ed.), *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie, I. Jaume I (1236-1276)*, València, PUV, 2001, núm. 71: *iustici et iudici scribant vel scribi faciant querelam petentis et respensionem defendentis verbotenus et in plano et omnia alia que partes dicere voluerint, et ea omnia ponantur et scribantur in romancio in libro curie; et ita fiant deinde*

perpetuo omnes acte et sentencie in romancio. ¶¹⁶ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 19, f. 99r: *quod tu et non alius sis scriptor iustice seu curie Concentanie in vita tua, et conficias et conscribas acta, et sentencias, et dicta testium et alia publica scripta eiusdem curie que alii scriptores eiusdem consueverunt scribe atque debent...*

per a que se'n conserve memòria eterna». El cens que devia pagar era notablement menor que aquell imposat al seu predecessor: sols un morabatí anual.¹⁷

D'acord amb les informacions que acabem d'exposar sembla possible una identificació pràcticament completa dels escrivans que corresponen a cada un dels llibres de la cort. No obstant això, abans de cercar la coherència dels registres escrits amb el possible perfil lingüístic i dialectal de l'escrivà, és important tenir en compte que les concessions de l'escrivania es refereixen a la titularitat de l'ofici i no, necessàriament, a les persones que estenien les anotacions en la pràctica diària. Ponsoda ha discernit fins a cinc mans diferents en aquests llibres, però la xifra real és força superior, i són habituals els canvis de traç al sí d'un mateix volum.¹⁸

De l'activitat de la cort del justícia durant el primer mig segle de la vila de Cocentaina resten nou volums que van de 1269 a 1295. Tots ells han estat objecte d'una transcripció completa, el més acurada possible, excepte un, dels anys 1288-1289, del qual, a causa del seu estat de conservació, com veurem, sols hem pogut recuperar una petita part dels continguts. En total, es tracta de 2.677 entrades. L'edició parcial que en féu Ponsoda en 1996 per al seu estudi lingüístic, valuosa sens dubte en el seu moment, tenia un caràcter selectiu: sols transcrivia íntegrament el llibre de 1275-1276 i un breu recull a l'atzar de la resta de volums, en total 639 anotacions, no poques sense acabar.¹⁹

Vegem a continuació, de forma resumida, les característiques externes d'aquestes peces documentals. Oferim així una sinopsi general de referència que, a més, pot resultar útil per a identificar-les, avaluar el seu estat i clarificar les discrepàncies existents a les ressenyes publicades, sense cap pretensió de fer-ne una veritable descripció codicològica:

Llibre 1

Anys: 1269.

Justícia: Martín de Azagra.

Dates extremes: 1268, desembre 28 – 1269, desembre 25.

Mesures: 310 × 250 mm.

Coberta: Pergamí, força deteriorada. Es tracta de fulls d'un còdex dels Evangelis, completament escrits per les dues cares. Al costat esquerre hi ha una anotació: *Tiene extracto de este libro el P. reverendo Agustín de Arques, mercedario, que lo anotó. Año 1780.*

Mans de paper: Una.

Folis: 54 (2 en blanc).

Entrades: 320.

¶¹⁷ ACA Cancelleria, reg. 75, f. 50r: *stabilimus tibi, Dominico de Cepillo, [notario] publico Cocentanie, in omnia vita tua, scribaniam curie Cocentanie... et sic habeas et teneas dictam scribaniam ut tenebat Dominico de Cepillo, quondam scribanus dicte curie, et scribas*

omnia que pertineat ad scribaniam predictam, et de eisdem registrum facias ut eterne memorie conservetur, et quod tuo libere accipias salarium consuetum... El morabatí censal equivalia a 9 sous. ¶¹⁸ PONSODA, *El català i l'aragonés...*, p. 22. ¶¹⁹ *Ibid.*, pp. 47-155.

Llengua: Quasi dues tercers parts de les anotacions estan en llatí, la resta en català.

Conservació general: Més aviat, dolenta, sobretot als folis inicials i finals. La humitat ha deteriorat greument la part externa dels fulls, afectant directament al text.

Llibre 2

Anys: 1275-1276.

Justícia: Martín de Azagra (1275), Guillem Marín (fins el 4 de maig de 1276), Guillem de Castalla (la resta de 1276).

Dates extremes: 1274, desembre 25 – 1276, desembre 23.

Mesures: 315 × 250 mm.

Coberta: Pergamí, original. La portada presenta el rètol *Liber iusticiatus Martini de Çagra*, així com el signe habitual dels llibres de la cort: una creu amb els noms dels evangelistes, un a cada quarter. També s'hi aprecien diverses nòtules coetànies de l'escrivà de la cort, però la tinta està massa esvaïda com per a poder fer-ne una lectura. En el revers de la coberta es copiaren fragments dels Evangelis.

Mans de paper: Dues.

Folis: 78 (un, el darrer, en blanc) i un paper solt.

Entrades: 452.

Llengua: La gran majoria dels documents està en català, sols 35 (un 7,5 %) en llatí, a banda de quatre en aragonès i algun en castellà.

Conservació general: Entre regular i acceptable. Les pàgines inicials i finals es troben deteriorades a causa de la humitat i els insectes.

Llibre 3

Anys: 1277-1278.

Justícia: Pere de Golmés (1277), Guillem de Castalla (1278).

Dates extremes: 1276, desembre 25 – 1278, febrer 11.

Mesures: 325 × 255 mm.

Coberta: Pergamí, moderna, amb tires de cuir trencades. És evident que amb la relligadura original es perdé tot el que falta de l'any 1278.

Mans de paper: Dues.

Folis: 53.

Entrades: 362.

Llengua: La gran majoria dels documents està en català, sols 11 (un 3 %) en llatí.

Conservació general: Satisfactòria, tret d'algunes taques d'humitat.

Llibre 4

Anys: 1288-1289.

Justícia: Desconegut (1288), Pere de Golmés (1289).

Dates extremes: No poden determinar-se.

Mesures: 310 × 250 mm.

Coberta: Pergamí, original, però molt deteriorada. Presenta la creu i els noms dels evangelistes als quarters. En lletra del segle XVIII hi ha escrita, al quarter inferior esquerre de la creu, la data errònia 1272.

Mans de paper: Tres, però la central és la meitat de grossa que la primera i la tercera.

Folis: No és possible comptar-los, però en poden ser un centenar.

Entrades: No és possible comptar-les; n'han estat recollides 118.

Llengua: Català.

Conservació general: Extremadament dolenta. El volum, en les condicions actuals, és immanejable: folis trencats, desfets i fixats els uns als altres per causa de la humitat, que a penes poden tocar-se, escriptura esvaïda, òxid, fongs, etc.

Llibre 5

Anys: 1290.

Justícia: Pere de Rocafort.

Dates extremes: 1289, desembre 25 – 1290, desembre 20.

Mesures: 315 × 250 mm.

Coberta: Pergamí, original. Amb nòtules de l'època, però no presenta la característica creu amb els noms dels evangelistes.

Mans de paper: Tres.

Folis: 111, i tres papers solts.

Entrades: 533.

Llengua: La gran majoria dels documents està en català, sols 14 (2,6 %) en llatí, a banda d'algun en castellà.

Conservació general: Força dolenta. Dels folis, rossegats per la humitat i els insectes, s'ha després al voltant d'un 20 % de superfície. La pèrdua d'informació rellevant és notable, sobretot als primers fulls.

Llibre 6

Anys: 1294.

Justícia: Guillem Botello.

Dates extremes: 1293, desembre 25 – 1295, gener 4.

Mesures: 315 × 250 mm

Coberta: Pergamí, original. Perduts el llom i la contracoberta, conserva no obstant això la portada frontal, decorada amb la creu i els noms dels evangelistes. Presenta una anotació inicial pràcticament il·legible.

Mans de paper: Dues.

Folis: 81.

Entrades: 494.

Llengua: Català, però hi ha una deposició de testimonis en aragonès.

Conservació general: Bona.

Llibre 7

Anys: 1295 (1).

Justícia: Pere de Golmés.

Dates extremes: 1294, desembre 25 – 1295, març 22.

Mesures: 310 × 230 mm.

Coberta: Paper, segle XVIII. Presenta el rètol *Mano de corte del año 1294*; també al llom: *1294*. No es tracta, però, d'una mà separada de la relligadura original, ja que tenia la seua pròpia, de pergami, actualment perduda.

Mans de paper: Una.

Folis: 40, i tres papers solts.

Entrades: 133.

Llengua: La gran majoria dels documents està en català, sols 7 (5,3 %) en llatí i 3 en castellà.

Conservació general: Dolenta. El terç superior dels folis es troba molt afectat per la humitat i els insectes; presència de fongs a les vores. S'han perdut fragments de text, però la comprensió del conjunt no és veu afectada de forma greu.

Llibre 8

Anys: 1295 (2).

Justícia: Domingo Cepillo (1292), Pere de Golmés (1295).

Dates extremes: 1292, gener 3 – 1292 març 20; 1295, març 25 – 1295, agost 12.

Mesures: 320 × 235 mm.

Coberta: Paper, segle XVIII. Al llom: *1295*.

Mans de paper: Una.

Folis: 38, i dos papers solts. Els dos primers folis no formen part de la mà de paper original, ja que provenen del llibre (perdut) de 1292.

Entrades: 134.

Llengua: La gran majoria dels documents està en català, sols 9 (6,7 %) en llatí.

Conservació general: Dolenta. Similar a la del llibre 7, però amb un deteriorament major als darrers fulls.

Llibre 9

Anys: 1295 (3).

Justícia: Pere de Golmés (1295), Bernat de Clarfont (1296).

Dates extremes: 1295, juliol 11 – 1296, març 5, octubre 1.

Mesures: 310 × 250 mm.

Coberta: Pergami, original. Presenta la creu amb els noms dels evangelistes als quarts i una petxina a la base; anotacions il·legibles a la part superior. Al llom: *Corte del / justícia / 1295*.

Mans de paper: Una.

Folis: 69 (24 en blanc), i sis papers solts.

Entrades: 131.

Llengua: La gran majoria dels documents està en català, sols 7 (5,3 %) en llatí, i alguns en castellà.

Conservació general: Dolenta. La meitat superior dels folis es troba molt afectada per la humitat i els insectes. La intensitat del deteriorament augmenta als darrers fulls, pràcticament consumits, que afortunadament estan en blanc (a partir del f. 51).

Podem veure que la major part dels volums es troba en un estat de conservació dolent o molt dolent. Els efectes de la humitat han estat greus, de manera que, exceptuant els llibres 2, 3 i 6, la lectura s'ha realitzat sistemàticament amb llum ultraviolada. D'altra banda, cal donar una veu d'alerta sobre la urgència de procedir a la restauració d'aquestes peces tan malmeses. El cas del llibre 4 (1288-1289) resulta particularment esfereïdor, ja que en el seu estat actual no pot fer-se servir de cap de les maneres. De fet, mai n'havia estat transcrit cap fragment; i és significatiu que a totes les referències publicades figure amb la data errònia de 1272. Ara s'ha dut a terme l'esforç de copiar les anotacions que, sense fer malbé els fulls trencadissos i enganxats, podien ser objecte d'una lectura raonable amb un mínim de sentit. Ha estat transcrita, doncs, una extensió molt minsa, l'equivalent a un total de 17 folis, potser un 15 % del contingut original. Si més no, hem obtingut una mostra orientativa i hem pogut determinar la data correcta. Potser, una inexcusable actuació futura permeta recuperar més informacions de les que avui estem en condicions d'oferir.

Quant al text llatí, apareixen sense cursiva els noms comuns (pesos, mesures, oficis, ...) i les expressions en romànic; en el cas d'antropònims, donada la innumerable casuística (nom i cognom en llatí i viceversa, nom en romanç i cognom en llatí, nom llatinitzat i cognom romanç, etc., àdhuc en el mateix document un mateix individu pot aparèixer anomenat amb totes les variants possibles), hem preferit notar-los seguint el tenor del text, és a dir, si el document o frase en què el nom està inserit utilitza predominantment el llatí com a llengua vehicular, el nom propi anirà també en cursiva; al contrari si aquest es troba enmig d'una expressió romanç, anirà sense cursiva. El mateix tractament hem donat als topònims.

Evidentment, els llibres de la cort d'una vila mitjana o petita com ho era Cocentaina no necessitaven una organització en diverses sèries específiques, relacionades amb les diferents funcions del justícia, semblant a la dels volums de la ciutat de València. No obstant això, sí que distingim, als manuscrits conservats, dues sèries ben diferenciades. Una d'elles, la menys representada quantitativament, és la dels llibres de sentències, condemnes, confessions i declaracions de testimonis, a la qual corresponen el núm. 4 (1288-1289) —que ja hem vist en quin estat de conservació es troba— i el núm. 6 (1294). Malgrat que els documents més llargs són les deposicions de testimonis, sovint traslladades de corts d'altres viles, hi predominen clarament, en quantitat, les condemnes. Gairebé totes tenen a veure amb la solució de deutes, però convé advertir que n'hi ha de dos tipus. En primer lloc tenim les condemnes que podríem anomenar «reals», és a dir, les derivades d'un veritable judici generat a la cort per un clam —que no s'enregistra en aquesta sèrie—, tal i com es fa constar quan es precisa que el deutor «atorgà e confessà deure en juhií» tal o qual cosa o quantitat de diners. En segon, hi ha

les condemnes on no es fa cap referència a un judici i que, en realitat, són un mecanisme de reconeixement públic de deute. Tot i el seu caràcter pactat i anticipat, no deixaven de tenir exactament les mateixes implicacions i efectes d'una condemna «real». I eren, amb molta diferència, les més nombroses.

La importància d'aquests llibres rau en el fet que contenen les primeres fórmules adoptades per les obligacions declarades davant el justícia. Com bé assenyalava Antoni Furió, es tractava d'una possibilitat alternativa al document notarial, que permetia formalitzar deutes petits de forma gratuïta.²⁰ Observa el mateix autor que aquest tipus d'acte no es limitava a validar i enregistrar el deute, sinó que també permetia denunciar el retard en el pagament i, eventualment, condemnar el deutor.²¹ De fet, en els nostres llibres, la condemna ja venia donada de bestreta i únicament calia executar-la; sols en unes poques ocasions apareixen les entrades com obligacions simples no vinculades a una condemna anticipada. La major part dels deutes es constituïen a causa de l'adquisició, per part d'habitants de Cocentaina o de viles properes, de dues provisions bàsiques: blat i draps. Resulta interessant advertir que les freqüents entrades d'obligacions concretes amb els drapers eren assenyalades per l'escrivà amb la inicial dels noms d'aquests al marge: B (Bernat de Clarfont) i G (Guerau Calandri), sens dubte per tal de localitzar-les més ràpidament. Una qüestió que caldria resoldre és si aquestes mateixes obligacions s'enregistraven també, de forma més detallada, als llibres dels obradors dels drapers —de l'existència dels quals, a Cocentaina, donen testimoni les actes del justícia—, ja que sembla una acció redundat si tenim en compte el caràcter legal reconegut a les inscripcions de deutes que s'hi escripturaven de forma directa.²²

Sovint, els qui s'obligaven davant el justícia no actuaven sols; ho feien en grups d'almenys dues persones, la segona de les quals no era, pròpiament, deutora, sinó fermaça del deutor, que, en principi, garantia el compliment de l'obligació. Tanmateix, en la gran majoria de les ocasions, els deutes se saldaven amb posterioritat a les dates fixades, que semblen tenir més un valor de referència que no de termini inapel·lable. Era habitual, en efecte, deixar constància de la data de liquidació del deute per tal d'evitar problemes futurs. Les reclamacions formals, d'altra banda, no eren estranyes. En tals casos, l'escrivà anotava el «rereclam» en forma d'una petita diligència al peu de l'entrada de l'obligació corresponent, que

¶ ²⁰ Calia satisfer, no obstant, la tarifa requerida per l'escrivà de la cort. Una quantitat menys onerosa, en tot cas, que els honoraris notarians.

¶ ²¹ Antoni FURIÓ, «Crédit, endettement et justice: prêteurs et débiteurs devant le juge dans le royaume de Valence (XIIIe-XVe siècle)», en Julie CLAUSTRÉ (ed.), *La dette et le juge. Juridiction gracieuse et juridiction contentieuse du XIIIe au XVe siècle (France, Italie, Espagne, Angleterre, Empire)*, París, Publications de la Sorbonne, 2006, pp. 19-53.

¶ ²² Fur XVI.3, ed. LÓPEZ ELUM. A una entrada del manuscrit de 1269 (núm. 279) el draper Bernat de Clarfont jura enregistrar correctament els deutes i les respectives solucions al *librum operatorii bonum et legalem*; al·lusions directes sobre l'anotació de deutes al llibre d'aquest mateix draper, al volum de 1294 (núm. 259). En 1318 un altre draper, Domingo Micó, presenta al justícia de Cocentaina el seu llibre, «en què ha scrits deutes...», i fa notar que «tot draper és pública persona».

també era marcada amb una creu al marge esquerre. Si la condemna s'executava, el deutor, a banda de pagar al creditor, es veia obligat a satisfer a la cort la pena del quart, és dir, l'import d'una quarta part del deute reconegut.

La resta de llibres —1 (1269), 2 (1275-1276), 3 (1277-1278), 5 (1290), 7, 8 i 9 (1295)— formen l'altra sèrie. A diferència de l'anterior, que té com a trets definidors la recollida dels testimonis i la resolució dels casos amb sentències i condemnes, aquesta té un caràcter més general i heterogeni. Una part important de la documentació enregistrada no correspon, en rigor, a l'activitat de la cort del justícia, sinó a les atribucions del consell de la vila. ¿I qui formava aquest consell? Certament no tots els veïns, sinó sols els anomenats «prohoms», dels quals tenim valuoses llistes elaborades amb motiu de l'elecció anual del justícia. La millor manera de definir aquests prohoms és, potser, la que de forma indeliberada ens ofereixen els Furs: «hòmens de vila honrats» que «no fan faena de ses mans».²³

L'elecció del justícia es realitzava normalment el dia de Nadal amb una reunió dels prohoms on cada un, després de jurar, pronunciava el nom del seu candidat. El fet que la persona finalment escollida per a ocupar la magistratura no fos la més «votada» s'explica pel fet que la «votació» sols tindria com a objecte seleccionar la terna que es presentava al representant del rei —el batlle— per a que designés ell el justícia, tal i com s'establia al privilegi de 1266 que preceptuava aquesta elecció a València.²⁴ En la mateixa data els prohoms triaven els jurats, si més no fins a 1278; l'elecció separada dels quatre jurats, a Pentacosta, d'acord amb el que determinava un altre privilegi reial de 1266, no la veiem aplicada a Cocentaina sinó a partir del llibre de 1290.²⁵ També s'hi deixa constància dels nomenaments de saig, corredor, mostassaf i obrer de l'església, així com de l'adjudicació d'altres oficis menors —permanents o eventuals— que generaven ingressos i semblen haver estat oferts públicament, com ara els de partidor d'heretats, cequier, guardià de camps i vinyes, i guardià dels porcs de la vila. De manera semblant, els llibres registren l'arrendament anual de regalies o monopolis (forns, molins, alfòndec, carnisseria, obradors, etc.) efectuat en pública subhasta.

Dins de la diversa documentació reunida en aquests volums, tenim còpies de provisions i comunicacions, expedides per la cancelleria del rei o del procurador i dirigides al consell. Però el consell també promulga normes de regiment urbà, els «establiments» que trobem anotats de forma dispersa als nostres llibres i que formen un cos embrionari d'ordenacions de la vila. L'acord entre un grup d'hereters per a regular la divisió de l'aigua de reg compartida entraria en el mateix ordre de consideració. Cal fer esment, també, de les peticions i disposicions concretes en matèria de policia urbana i dels encàrrecs per a la realització de treballs públics. La inscripció dels juraments dels drapers establerts a la vila i altres

¶ ²³ Fur CXXI.10, ed. LÓPEZ ELUM. ¶ ²⁴ CORTÈS (ed.), *Liber privilegionum...*, núm. 77; fur CXXXI.6, ed. LÓPEZ ELUM. ¶ ²⁵ CORTÈS (ed.), *Liber privilegio-*

num..., núm. 78. Les disposicions anteriors a aquesta contemplaven l'elecció dels jurats de València en el mes de setembre: núm. 20 (1245) i núm. 34 (1250).

aveïnaments, com els dels jueus, completarien l'espectre de la documentació del consell laxament incorporada als llibres de la cort. De tota manera, aquest tipus d'entrades, estranyes a la tasca pròpia del justícia, disminueix notablement en els volums dels anys 1290, potser perquè el consell ja començava llavors a generar alguna sèrie específica.

Les anotacions relacionades amb els procediments engegats a la cort ocupen, naturalment, la major part dels llibres considerats. Un primer grup el formarien les obligacions, en el sentit de juraments personals o compromisos adquirits públicament; els assegurances a través dels quals un particular garanteix que no agredirà —«no farà mal»— a un altre, que poden associar-se a bandejaments; i les fiances o fermances atorgades en previsió de danys. Un tipus especial, i no poc freqüent, d'entrades són les demandes de nomenament de tutor o curador per a orfes. I de manera més excepcional, també hi podem trobar peticions elevades a la cort, inquisicions i execucions ordenades pel rei, l'inventari i la liquidació de béns d'un transeünt mort i, en 1277, judicis amb declaracions de testimonis fora de la sèrie on haurien d'estar.

Però les anotacions més nombroses corresponen a la interposició de clams i denúncies. I no sols això. Clams i denúncies posen en marxa procediments —causes civils i criminals— que comporten una diversitat d'accions subordinades: assegurances, emparaments, caplleutes, procuracions, fermes de dret, apel·lacions, correspondència diversa, assignacions de béns per a vendre i saldar deutes, arbitratges, lletres de citació, lletres de reclamació, estimacions de danys, etc. És cert que, sovint, actes d'aquest tipus tenen lloc sense que conste un clam o una denuncia originària, però llavors es realitzen, precisament, de forma preventiva, per tal d'evitar-ho. Les diverses accions relacionades amb una causa concreta no s'enregistren formant seqüències ininterrompudes, sinó a mesura que es formalitzen a la cort, saltant de data a data i entrecavalcant-se amb altres procediments paral·lels, de manera que un mateix procés pot donar lloc a una multitud d'anotacions inconnexes i força separades.

A l'hora de planificar l'edició, atenent a la utilitat que podia derivar-se'n per a l'investigador, es va tenir en compte la possibilitat de reconstruir els processos i presentar-los en forma de blocs compactes. Tanmateix, l'opció fou desestimada perquè el resultat seria més confús del que podria semblar. En primer lloc, comportaria trastornar la foliació i les dates (no totes les anotacions en tenen, o no en tenen de llegibles); en segon, perquè les connexions entre entrades no sempre són evidents i podria forçar-se alguna seqüència falsa; en tercer, perquè, de vegades, els processos presenten bifurcacions produïdes per l'elevació de clams accessoris. Finalment, hem considerat que la «reconstrucció» processal esborraria la visió del funcionament diari de la cort: les compareixences successives, l'aprofitament de les persones presents com a testimonis i altres detalls d'interès passarien inadvertits. Al capdavall, l'investigador té la possibilitat de fer fàcilment les reconstruccions que puguin interessar-li gràcies a la numeració de les entrades.

Per acabar, voldria deixar constància de la meua gratitud envers la directora de l'Arxiu i Biblioteca Municipal «Pare Arques» de Cocentaina, María Dolores Insa Ribelles, per l'assistència i totes les facilitats rebudes durant la realització d'aquesta tasca.

NORMES DE TRANSCRIPCIÓ

1. Conservació general de les grafies de l'original.
2. Desenvolupament de les abreviatures i separació de les paraules segons la llengua moderna.
3. Ús de l'accentuació, signes de puntuació, apòstrof i el guionet de la llengua actual.
4. Simplificació de les consonants dobles inicials. En el cas de doble «ll» dins de paraula, inclusió del punt volat quan sona com «ll» doble.
5. Regularització de l'ús de «u» i «v», i de «çe»-«ce» i «çi»-«ci» en tots els textos. i de «i» i «j» en els textos no llatins.
6. En textos en llatí unificació en «i» de la grafia «j» o «i» llarga. Igualment les grafies c/t amb valor de c es transcriuen per «c».
7. Regularització de l'ús de majúscules segons l'ús modern.
8. Les llacunes s'indiquen per mitjà de punts suspensius entre claudàtors.
9. Les paraules o frases restituïdes també van entre claudàtors.
10. Les paraules o frases interlineades van entre barres inclinades.
11. La restitució d'alguna lletra o síl·laba per oblit o errada de l'escrivà està indicada amb parèntesi angular.
12. Les paraules ratllades o de lectura dubtosa estan indicades en nota a peu de pàgina.
13. Els noms propis de persona, dels quals només hi ha escrita la lletra inicial, estan desenvolupats entre parèntesis redons.
14. Totes les paraules o frases escrites en llengua diferent a la de la peça documental concreta estan presentades en cursiva.
15. El signe tironià es transcriu per «e» en texts valencians, i per «et» en llatins.
16. Amb el punt volat s'indiquen les elisions que hui no tenen representació gràfica i els casos d'aglutinació de les partícules pronominals y, u, i us amb la paraula anterior, si aquesta no és cap forma verbal.
17. Ús de l'apòstrof per a indicar l'elisió de vocals que hui no s'eliden gràficament.
18. Ús d'accentuació per als diacrítics usals i que ajuden a la comprensió del text.
19. Les abreviatures llatines de monedes en els documents en valencià, es desenvolupen en valencià: sous i diners.
20. L'existència de lletres partides en alguna vora de l'original s'indica per ABC.

Índex General

<i>Estudi introductori</i>	7
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 1 (Any 1269)</i>	21
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 2 (Anys 1275-1276)</i>	121
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 3 (Anys 1277-1278)</i>	267
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 4 (Anys 1288-1289)</i>	373
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 5 (Any 1290)</i>	409
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 6 (Any 1294)</i>	601
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 7 (Any 1295)</i>	753
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 8 (Any 1295)</i>	825
<i>Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina. N.º 9 (Any 1295)</i>	889
<i>Índex antroponímic</i>	959
<i>Índex toponímic</i>	1013

fontes històriques valencianeS
43_A.

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA